

**СПОЉНО ТРГОВИНСКА РАЗМЕНА АГРОИНДУСТРИЈСКИХ
ПРОИЗВОДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ¹***Борис Кузман², Миленко Ивић³, Бојан Думоњић⁴***Резиме**

Спољнотрговинска размена агроиндустријских производа и либерализација трговине испољава поред предности и низ отежавајућих околности и ризика. За произвођаче хране у Србији процес либерализације трговине представља оштру конкуренцију. То подразумева неопходност подизања технолошког нивоа производње, продуктивности, ефикасности и примене маркетинг менаџмента. Већа конкуренција на домаћем тржишту треба да допринесе повећању квалитета и понуде робе. Реално је очекивати и пад цена производа, што у перспективи може представљати проблем домаћим произвођачима, смањењем њиховог дохотка. Међутим, овај процес потрошачима пружа могућност ширег избора производа разноврснијом понудом јефтине робе.

Предмет истраживања овог рада јесте спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Хрватском у оквиру потписаног ЦЕФТА споразума, у складу са споразумом о слободној трговини. Он доприноси да Западни Балкан постане економски интегрисано подручје за промет роба и услуга. Уједно треба да представља препознатљиву дестинацију за страна улагања. Циљ истраживања јесте сагледавање могућности унапређења и проширења спољно трговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије, као и смањење увоза из Републике Хрватке. Задатак, је, поред

1 Рад је део истраживања на пројекту I49007 Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије под називом „Мултифункционална пољопривреда и рурални развој у функцији укључења Републике Србије у Европску унију“.

2 Мр Борис Кузман, Директор плана и анализе, Депал Љубљана, 21000 Нови Сад, Јована Цвијића 50, тел: +381 (063)59-1129, e-mail: kuzmanboris@yahoo.com

3 Мр Миленко Ивић, ПДС «Тамиш» хладњача Панчево, Новосељански пут бб, 26000 Панчево

4 Бојан Думоњић МА, Факултет за пословне и финансијске студије Бања Лука, ул. Душана Барањина 3б, 76300 Бијељина, Република Српска – БиХ, телефон: +38765-724-886, Е-маил: dumonjic_bojan@hotmail.com

осталог да се квантификују настале промене, како би се добио увид о кретању и оствареним тенденцијама, као и да се утврде међусобне условљености фактора који су доминантно утицали на испољене тенденције.

Кључне речи: ЦЕФТА, храна, Србија, трговина, конкуренција

1. Увод

Извоз агроиндустријских производа и чини основу развоја пољопривреде, а самим тим и привреде у целини. Свака земља тежи да повећа извоз пољопривредно-прехрамбених производа. Она такође, тежи да максимално смањи увоз, односно да оствари позитиван биланс спољнотрговинске размене. Република Хрватска представља значајног спољнотрговинског партнера Републике Србије. Да би се остварили што бољи резултати у спољнотрговинској размени са неком земљом, неопходно је истраживати тржиште и своје производе прилагодити захтевима и потребама иностраних потрошача.

Предмет истраживања овог рада јесте спољнотрговинска размена агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Хрватском у оквиру потписаног ЦЕФТА споразума, у складу са споразумом о слободној трговини. ЦЕФТА споразумом обухваћени су индустријски и пољопривредни производи, при чему је код индустријских производа, по правилу, већи степен либерализације. Пољопривредни производи обухваћени су трговинским повластицама ограниченог домета, с обзиром на посебну осетљивост пољопривредног сектора. Циљ истраживања јесте сагледавање могућности унапређења и проширења спољнотрговинске размене. Задатак, је, поред осталог квантификовати настале промене, како би се добио увид о кретању и оствареним тенденцијама, као и да се утврде међусобне условљености фактора који су доминантно утицали на испољене тенденције.

2. Извори података и методологија рада

Основне изворе података представља статистика спољне трговине, материјали Министарства пољопривреде, Привредне коморе и други релевантни извори. Рађена је анализа извоза по робним групама према стандардној међународној трговинској класификацији (СМТК). Истраживањем је обухваћен временски период 2000.-2009. године. Истраживање се заснива на тзв. "истраживању за столом" ("*desk ресеарч*"), који представља обраду расположивих података уз примену стандардних статистичко-математичких метода. Интензитет кретања промена квантификован је израчунавањем стопа промена применом функција са најприлагођенијим линијама тренда оригиналним подацима. Стабилност извоза и увоза рачуната је применом коефицијента варијације. Такође, користи се анализа садржаја усвојених докумената и резултати досадашњих истраживања ове проблематике.

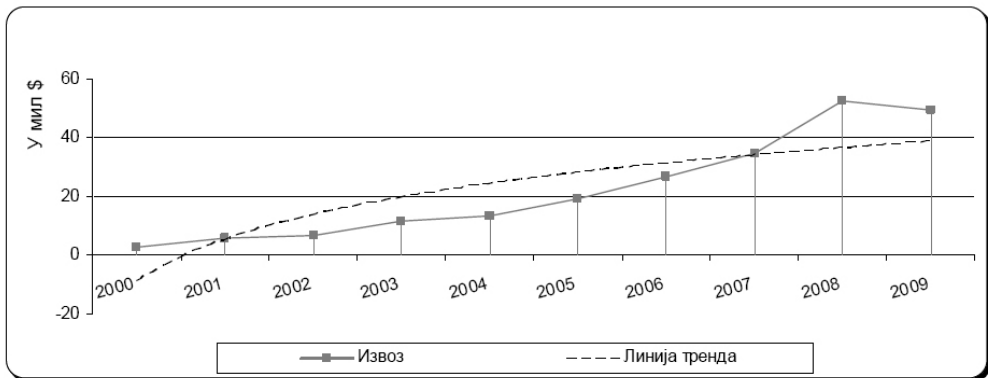
3. Резултати истраживања

3.1. Извоз агроиндустријских производа у Републику Хрватску

Уколико се узму у обзир сви наведени потенцијали којим Република Хрватска располаже јасно се намеће констатација да се ради о земљи завидних природних ресурса у области агропривреде.

У посматраном временском периоду од 2000.-2009. године видна су позитивна кретања која се огледају, пре свега, у извозу пољопривредно прехранбених производа на тржиште Републике Хрватске. Економски односи с Републиком Хрватском од 2000. године углавном се позитивно развијају. Анализом извоза може се констатовати константан раст до 2008. године, а потом значајан пад извоза у наредним годинама (графикон 1.).

Графикон 1. Кретање извоза агроиндустријских производа Републике Србије у Републику Хрватску (2000.-2009.)

Извор: Републички завод за статистику

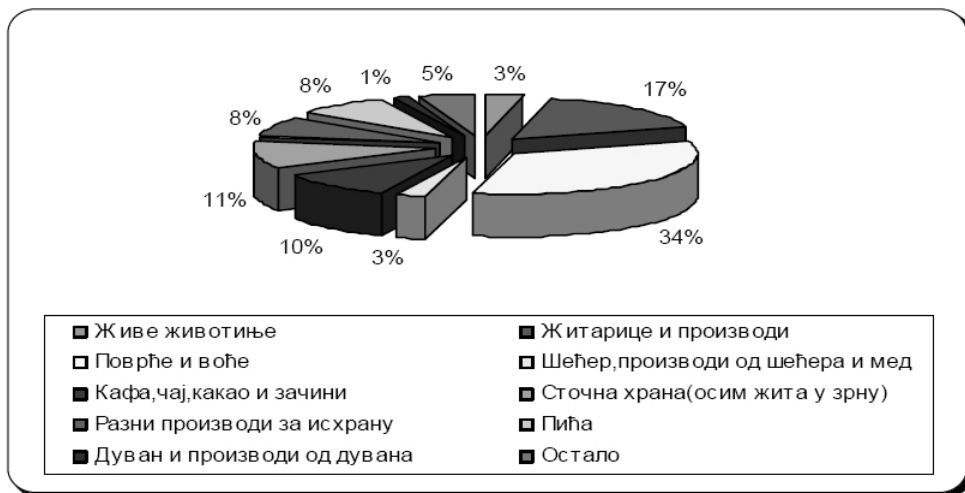
Република Србија је у анализираном периоду просечно извезла пољопривредно прехранбених производа у вредности већој од 22 милиона долара (Влаховић, и сар., 2009.). Карактеристике линије тренда указују на константан раст извоза у перспективи. Кретање стопе промене од 39,7% индикативно указује на константан раст извоза, а томе у прилог говори и коефицијент варијације од 78,9%, на чији раст је значајно утицала последња година опсервације.

Наиме, анализом извоза из Републике Србије према робним групама по стандардној међународној трговинској класификацији (СМТК), Република Србија је највише извозила воће и поврће и то преко 34%, с тим што треба напоменути да је од 2004. године дошло до значајнијег раста извоза воћа и поврћа и у том периоду он износи преко 33% од укупног годишњег извоза. Анализом структуре извоза робне групе воће и поврће може се констатовати да су најзначајнији производи пласирани на тржиште Хрватске: поврће свеже, смрзнуто, прерађено, поврће прерађено, воће

суво и воће прерађено (сем сока). У периоду од 2000.-2009. године, Србија је извозила живе животиње само 3% од укупног извоза. Анализом извоза према СМТК 17% укупног извоза Србије чиниле су житарице и производи од жита али треба напоменути да је у 2005. години Србија извозила само житарице и производе од жита, 21% од укупног извоза. Најзначајнији производи од жита пласирани у 2005. години су кукуруз у зрну, пшеница и наполица, остали производи од жита заузимају маргинално место у структури извоза према Републици Хрватској (јечам у зрну и прекрупа). Већ у 2006. години забележен је пад на 17% али су управо житарице заједно са поврћем и алкохолним пићима (вина) производи који предњаче у структури извоза у 2007. години.

Период од 2000.-2009. године, када је реч о извозу у Републику Хрватску, карактеришу робне групе код којих није било значајних осцилација, а то су шећер, производи од шећера и мед (конзумни шећер и шећер у коцки), који су у укупном извозу учествовали са 3%. Кафа, чај, какао и зачини покривали су 10% од укупног извоза (кондиторски производи, чоколада и разни производи на бази какаоа), док су остали производи за исхрану износили 5%, (конзервисана храна, маргарин и друге јестиве масноће) од укупног извоза. (слика 1.) Поред поменутих производа Република Србија је у Хрватску извозила сточну храну као финалан производ, као и разне врсте цигарета под робном групом дуван и производи од дувана (Влаховић, и сар., 2009.).

Слика 1. Структура извоза агроиндустријских производа из Републике Србије у Републику Хрватску (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Као што се види из презентованог, у извозу Републике Србије у Хрватску преовлађује структура пољопривредно прехранбених производа са ниским степеном финалне обраде (сировине). Наиме, оваква структура извоза, односно извоз

примарних пољопривредних производа јасно указује на проблеме српског прерађивачког комплекса, који земљи као што је Хрватска са релативно развијеним прерађивачким комплексом тешко парира.

Анализом извоза по робним групама у посматраном периоду јасно се види да је Република Србија највише извозила у Републику Хрватску воће и поврће са 34% учешћа у укупном извозу и стопом промене од 32,6%. Највећа стопа промене забележена је код сточне хране, од чак 107,8%, затим следе шећер и производи од шећера и меда (40%) и разни производи за исхрану (37,7%), док остали агроиндустријски производи имају сличне стопе промене (табела 1.). Робне групе које су најбоље позициониране на тржишту Републике Хрватске су пре свега поврће и воће (шљива, јабука и малина), за њима следе житарице, производи од жита (кукуруз у зрну, пшеница и наполица). Значајно место у структури извоза према Републици Хрватској заузима и пласман прерађене сточне хране као и разни кондиторски производи на бази какаоа (Хамовић Владана, и сар. 2007.).

Табела 1. Извоз агроиндустријских производа по робним групама из Републике Србије у Републику Хрватску (2000.-2009.)

<i>Одсек</i>	<i>Робне групе</i>	<i>Просечна вредност (Мил. \$)</i>	<i>Стопа промене (%)</i>	<i>CV (%)</i>	<i>Учешће (%)</i>
00	<i>Живе животиње</i>	0,73	30,6	173,7	3,3
04	<i>Житарице и производи од жита</i>	3,67	30,5	45,1	16,5
05	<i>Поврће и воће</i>	7,46	32,6	63,6	33,6
06	<i>Шећер, производи од шећера и мед</i>	0,63	40,0	110,8	2,9
07	<i>Кафа, чај, какао и зачини</i>	2,33	24,5	37,2	10,5
08	<i>Сточна храна (осим жита у зрну)</i>	2,40	107,8	102,1	10,8
09	<i>Разни производи за исхрану</i>	1,77	37,7	48,9	7,9
11	<i>Пића</i>	1,79	32,8	48,5	8,1
12	<i>Дуван и производи од дувана</i>	0,32	34,1	106,7	1,4
	<i>Остало</i>	1,12	26,4	52,4	5,0
	<i>Укупно:</i>	22,21	39,7	78,9	100
<i>Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије</i>					

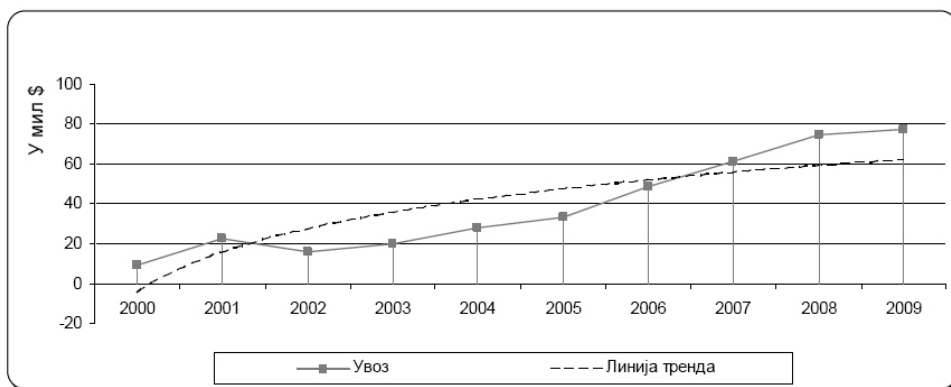
Да би се у перспективи значајније повећао извоз Републике Србије у Хрватску неопходно је повећати субвенције како у области примарне пољопривредне производње тако и у области прераде пољопривредних производа, значајнији приступ Србије предприступним фондовима ЕУ, као и повлачење средстава из истих која треба да буду пласирана пре свега у област више прераде пољопривредних производа и подизање техничко технолошког комплекса. Поменути сет мера у перспективи треба да координира Влада Републике Србије са пољопривредним газдинствима и представницима прерађивачког комплекса. Такође, представници

привреде у будућности ће морати значајније спроводити маркетинг концепт и истраживање тржишта и потреба хрватских потрошача уколико желе да прошире сортимент роба и повећају извоз на тржиште Републике Хрватске.

3.2. Увоз агроиндустријских производа из Републике Хрватске

Увоз агроиндустријских производа Републике Србије из Републике Хрватске расте по годинама од 2000. до 2009. године. Највећи раст забележен је у периоду 2000.-2001. година када је увоз повећан око 2,5 пута, са првобитне суме од око 9 милиона на 22 милиона долара. У 2002. години увоз из Републике Хрватске забележио је значајан пад и то у износу од преко 6 милиона долара. Након тих осцилација, од 2003. до 2009. године, крива увоза је у константном расту са мањим падом у 2009., што је исход почетка економске кризе (*графикон 2*).

Графикон 2. Кретање увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Хрватске (2000.-2009.)

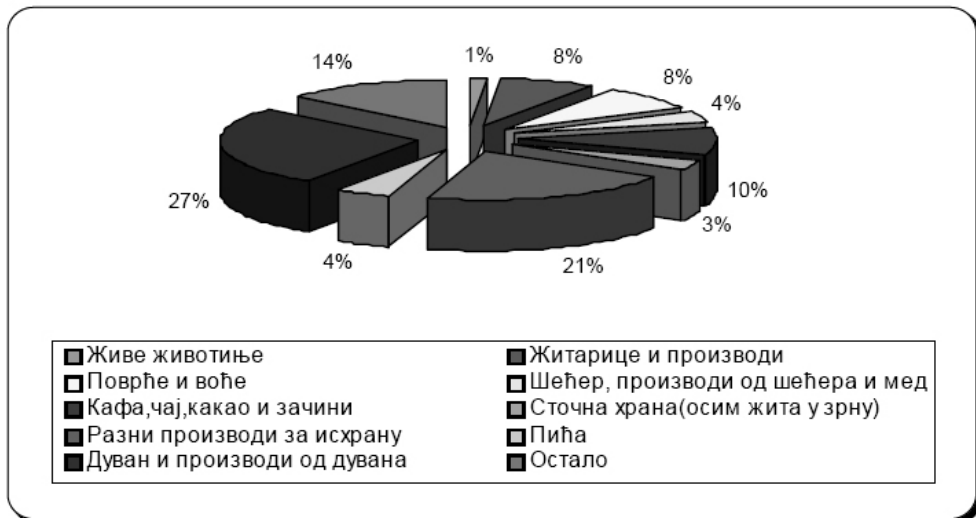

Извор: Републички завод за статистику

Годишњи подаци показују да је увоз из Републике Хрватске забележио значајан пад у 2002. години када је износио 16 милиона долара и од тада бележи константан раст по стопи промене од 48,0% са коефицијентом варијације од 63,9% у наредном периоду (*Влаховић, и сар., 2009.*). Линија тренда недвосмислено има тенденцију раста уз благе осцилације које су резултат пада увоза у 2002. и 2009. години.

Посматрано са аспекта увоза по робним групама, према СМТК, а у нанлизираном периоду од 2000.-2009. године, структура производа који се увозе веома је хомогена (*Поповић Весна, Катић, 2007.*). Србија је највише увозила дуван и производе од дувана (цигарете), и то преко 27% укупног увоза, док разни производи за исхрану (кондиторски производи, риба морска свежа и смрзнута) чине нешто више од 21% укупног увоза у опсервираним периоду (*слика 2.*).

Слика 2. Структура увоза агроиндустријских производа у Републику Србију из Републике Хрватске (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

У посматраном периоду Србија је највише увозила пиће и дуван и производе од дувана, 27% од укупног увоза. У 2000. години само пиће и дуван и производи од дувана (вино и цигарете) покривају преко 90% укупног увоза. Остали производи заузимају маргинално место у структури увоза.

У 2001. години Република Србија почиње да увози и друге производе пре свега кондиторске, док увоз дувана и пића пада на 77% од укупног увоза. У 2002. години процентат увоза дувана и пића износи 54%, а од 2003. године структура увоза се значајно мења у корист прерађивачког комплекса Републике Хрватске. Република Србија у овом периоду почиње да увози разне прерађене производе: рибу сирову и прерађену, кафу, чај, какао и зачине, као и воће и поврће (сирово и смрзнуто). Период 2004. године карактерише знатно разуђенији увоз. Наиме, Србија у овом периоду и даље највише увози дуван и производе од дувана, преко 29% укупног увоза, али се појављују читаве групе производа који се увозе. Прерађени јестиви производи у структури увоза учествују са 20%, риба и прерађевине од рибе са 11%, кафа, чај, какао и зачини са 7%, сточна храна (осим жита у зрну) 8%, млеко, млечни производи и јаја 5% и воће и поврће са 5% од укупног увоза. Период 2005. године карактерише устаљен увоз где предњачи увоз дувана и производа од дувана са преко 27%, рибе и прерађевина од рибе са 13%, као и кафе, чаја, какаоа и зачина са 10%. Динамичнији увоз из Хрватске приметан је од 2006. године. Наиме, ову годину детерминише увоз дувана и производа од дувана са преко 23%, али и читавог низа других пољопривредно прехранбених производа. Такође, веома је индикативан и увоз сточне хране (осим жита у зрну) са 10%, житарица са 10% и пад увоза рибе и прерађевина на 6% од укупног увоза. Период од 2007. до

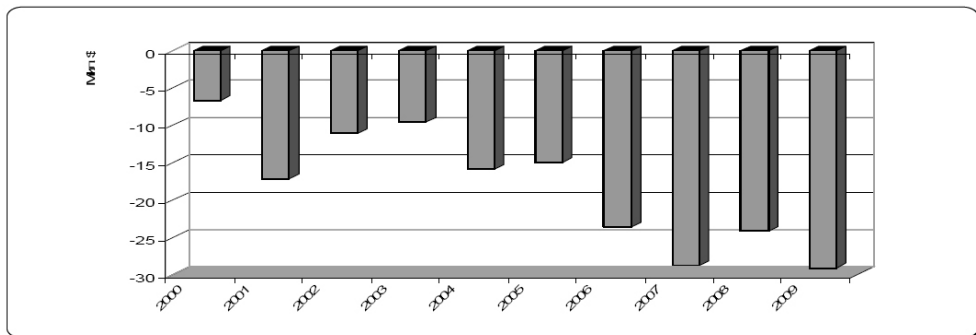
2009. године одређује благи пад увоза дувана и производа од дувана и то са 20% у 2007. години на 15% у 2009. У 2008. години увоз воћа достиже рекордан износ од преко 7 милиона долара, односно 13% укупног увоза. Посматрано са аспекта СМТК, у анализираном периоду од 2000-2009. године, Србија је највише увозила дуван и производе од дувана (цигарете) који у структури укупног увоза Републике Србије из Републике Хрватске учествују са преко 27%, са стопом промене од 2,6% и коефицијентом варијације од 25,3% (Валховић, и сар., 2009.). Највећа стопа промене евидентирана је код житарица и то од 183,3%, затим следи поврће и воће са стопом од 62,5%, док најнижу стопу промене има дуван и производи од дувана (табела 2.).

Табела 2. Увоз агроиндустријских производа по робним групама у Републику Србију из Републике Хрватске (2000.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил. \$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Учешће (%)
00	Живе животиње	0,56	35,1	105,3	1,4
04	Житарице и производи од жита	3,00	183,3	75,2	7,7
05	Поврће и воће	3,30	62,5	68,3	8,4
06	Шећер, производи од шећера и мед	1,38	44,3	66,7	3,5
07	Кафа, чај, какао и зачини	3,76	51,3	59,0	9,6
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	1,32	19,6	66,7	3,4
09	Разни производи за исхрану	8,13	18,7	49,7	20,7
11	Пића	1,71	41,5	86,8	4,4
12	Дуван и производи од дувана	10,72	2,6	25,3	27,4
	Остало	5,30	21,4	36,7	13,5
Укупно:		39,18	25,1	63,3	100
Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије					

4. Биланс спољнотрговинске размене

Анализом података увоза из Републике Хрватске може се констатовати да је Србија од 2000. до 2009. године остварила дефицит који је просечно већи од 17 милиона долара (Валховић, и сар., 2009.). Република Србија је извезла пољопривредно прехранбених производа у Републику Хрватску у периоду од 2000.-2009. године у вредности већој од 22 милиона долара, односно 5,3% од укупног извоза у земље потписнице ЦЕФТА споразума, док је у истом анализираном периоду увезла пољопривредно прехранбених производа из Хрватске у вредности већеј од 39 милиона долара годишње, што износи 28,9% укупног увоза из земаља потписница ЦЕФТА споразума (хистограм 3.).

Хистограм 3. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије са Републиком Хрватском (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

Србија бележи дефицит у спољнотрговинској размени агроиндустријских производа са Хрватском на годишњем нивоу у просеку од 17 милиона долара. Крајем 2008. године дефицит спољнотрговинске размене агроиндустријских производа износи 22 милиона долара. Највећи спољнотрговински дефицит са Хрватском, Република Србија је остварила 2009. године, у износу већем од 27 милиона долара. Просечна стопа промене од 23,8%, као и коефицијент варијације од 80,8%, веома индикативно указују на константност у спољнотрговинском дефициту Србије према Хрватској.

Евидентно је да Република Хрватска има знатно прагматичнији приступ пољопривредној производњи у смислу субвенција у области аграра од Републике Србије. Иако је стопа промене извоза Републике Србије знатно нижа у односу на стопу промене увоза, Хрватска наставља јасном аграрном политиком, како у области кредитирања и субвенционисања, тако и у подстицању тражње за домаћим производима да чврсто држи позицију позитивног пословања са Србијом.

Табела 3. Биланс спољнотрговинске размене агроиндустријских производа Републике Србије и Републике Хрватске по СМТК (2000.-2009.)

Одсек	Робне групе	Просечна вредност (Мил.\$)	Стопа промене (%)	CV (%)	Покривеност увоза извозом (%)
00	Живе животиње	0,17	2,37	178,6	130,6
04	Житарице и производи од жита	0,67	-5,53	64,6	122,4
05	Поврће и воће	4,16	11,9	43,8	226,2
06	Шећер, производи од шећера и мед	-0,76	10,7	90,7	45,3
07	Кафа, чај, какао и зачини	-1,43	99,9	97,6	61,9
08	Сточна храна (осим жита у зрну)	1,08	36,8	76,4	181,4

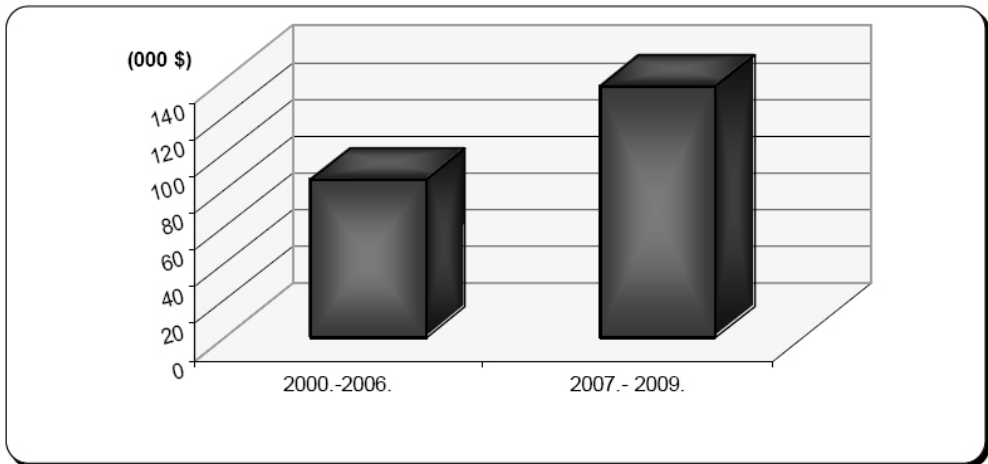
<i>Одсек</i>	<i>Робне групе</i>	<i>Просечна вредност (Мил. \$)</i>	<i>Стопа промене (%)</i>	<i>CV (%)</i>	<i>Покривеност увоза извозом (%)</i>
09	<i>Разни производи за исхрану</i>	-6,36	12,6	39,2	21,7
11	<i>Пића</i>	0,08	15,2	89,0	104,7
12	<i>Дуван и производи од дувана</i>	-10,40	-10,2	41,0	2,9
	<i>Остало</i>	-4,18	64,5	87,3	21,1
Укупно:		-16,96	23,8	80,8	918,2
<i>Обрачун на бази података добијених од Завода за статистику Републике Србије</i>					

Република Србија у посматраном периоду (2000.-2009.) никада није остварила суфицит у размени агроиндустријских производа са Републиком Хрватском. Посматрајући исти период по робним групама констатује се да је у појединим робним групама Србија остварила позитиван биланс али је он недовољан да се сустигне дефицит који у анализираном периоду достиже просек од близу 17 милиона долара годишње (табела 3.). Индикативан параметар који показује лоше стање српског агроиндустријског комплекса јесте изузетно низак проценат покривености увоза извозом, који код одређених група производ износи свега 2,9% (табела 3.).

Позитиван биланс Република Србија остварила је при трговини воћем и поврћем, док су житарице и производи од жита имали негативну стопу промене и изражено висок коефицијент варијације од преко 64%. Сточна храна и живе животиње су робне групе код којих је остварен маргинално позитиван финансијски резултат са рапидно високим коефицијентима варијације од 178,6% и 76,4%. Екстремно негативан биланс Република Србија је у анализираном периоду, са аспекта СМТК калсификације, остварила у спољнотрговинској размени дувана и производа од дувана са негативном стопом промене већом од 10% (табела 3.). Јасно је да дефицит у размени на српској страни није само последица тржишних механизма, него још присутне негативне перцепције производа из Србије на хрватском тржишту. Поред тога, постоје и разне нецаринске препреке у трговини, како на хрватској, тако и на српској страни, које отежавају међусобну размену. Република Србија у перспективи мора мењати аграрну политику, пре свега дефинисати стратегију развоја пољопривреде, значајно повећати субвенције у области пољопривредне производње, снизити камате за набавку опреме како код набавке пољопривредне механизације тако и код набавке опреме за прераду пољопривредно прехрамбених производа. Стандардизација у области производње пољопривредно прехрамбених производа је кључна за успешан пласман српских производа. Ту се пре свега мисли на увођење НССР-стандарда и GLOBAGAP-стандарда. Дефицит у размени могуће је елиминисати и побољшањем квалитета производа, унапређењем амбалаже, применом маркетинг концепта и унапређењем техничко-технолошке производње, што може утицати на конкурентност цена пољопривредно прехрамбених производа. Србија ће такође

морати у перспективи променити начин приступа и обраде тржишта (Хрватске) на којима планира да пласира своје пољопривредно прехранбене производе. ЦЕФТА споразум дефинише равномерни однос на тржиштима потписница ЦЕФТЕ, док Република Хрватска има резигнирани однос према производима са пореклом из Србије и маркетинг кампањама дискриминише српске производе. Стога, начин брендирања, паковања и приближавања српских производа купцима је кључан за позиционирање производа на тржиштима какво је хрватско. Уколико се анализира ЦЕФТА споразум са аспекта његове ратификације 2006. и почетка примене 2007. године, може се констатовати да је у протекле три године остварен већи извоз за 61% него у периоду од протеклих шест година (*хистограм 4.*). Након прве године примене ЦЕФТА споразума 2007., Република Србија је извезла пољопривредно прехранбених производа више од 7 милиона долара него у 2006. години. Сама примена ЦЕФТА споразума омогућила је Републици Србији (агроиндустријском комплексу) лакши приступ тржишту Републике Хрватске. Конкретне последице реализације ЦЕФТА споразума огледају се у реализованом извозу који је остварен у последње три године примене истог 2007.-2009., и који је већи за 50 милиона долара него првих шест година спољнотрговинске размене Србије и Хрватске. Стопа промене након примене ЦЕФТА споразума износи 19,6% док коефицијент варијације износи свега 21,1%. Презентовани подаци недвосмислено указују на предности примене ЦЕФТА споразума, као и на стабилност и благи раст апсорпционе моћи тржишта Републике Хрватске.

Хистограм 4. Компарација извоза пре и након потписивања ЦЕФТА споразума (2000.-2009.)

Извор: Обрачун аутора

5. Закључак

Република Србија бележи константан негативан биланс спољнотрговинске размене са Републиком Хрватском и уколико, Србија има аспирације да значајније пласира своје производе на тржиште Републике Хрватске мора приступити примени маркетинг концепта, што подразумева опсежно анализирање тржишта Републике Хрватске, навика и аспирација потрошача. Примена маркетинг принципа може помоћи повећању извоза Републике Србије у Републику Хрватску и довести до раста позитивног платног биланса и укупне размене, али и до превазилажења нецаринских баријера. Значајно је поменути да је Република Хрватска успела да реализује читав низ инвестиција у агроиндустријски комплекс Републике Србије, што није случај са инвеститорима Републике Србије. Успешна спољна трговина сваке државе захтева примену маркетинг принципа и добро осмишљене маркетинг стратегије.

6. Литература

1. Аграрни програм АП Војводине, Група аутора, Пољопривредни факултет Нови Сад, 2007
2. Аграрни програм, Министарство пољопривреде Републике Србије, Београд, 2002.
3. European Commission, Prospects for agricultural market 2000-2007, Brussels, 2000.
4. OECD, Agricultural policy in OECD countries, monitoring and evaluation, Paris, 2002.
5. Владана, Хамовић и сар.: «ЦЕФТА – јачање конкуренције и салбљење монопола», Зборник радова: Економика пољопривреде, Београд, 2007.
6. Влаховић, Б.: «Тржиште пољопривредно-прехранбених производа», Специјални део-књига II, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2003.
7. World Agriculture: Towards 2015-2030-AnFAO perspective, FAO, Rome, 2004.

Статистичка документација и базе података:

Agra Food East Europe, AGRA Europe, various editions.

FAO STAT Data Base

www.statserb.sr.gov.yu

EXTERNAL TRADE AGROINDUSTRIJAL PRODUCT OF SERBIAN AND CROATIAN ⁵

Boris Kuzman⁶, Ivic Milenko, Bojan Dumonjić

Summary

As foreign trade exchange of agricultural products and trade liberalization shows advantages it expresses many aggravating circumstances and risks. Process of trade liberalization means tough competition for food producers in Serbia. It implies necessity of technological level production raising, productivity raising, efficiency raising and implementation of marketing management. High level of competition needs to enable increasing of goods quality and offer. It is real to expect that costs of products be lower, what can cause problem to domestic producers by decreasing their income. But, this process enables customers to buy more different products in lower costs. The exploring subject of this research is foreign trade exchange of agricultural products of Serbia with republic of Croatia CEFTA, according to free trade agreement. This agreement enables West Balkan to become economically integrated area which represents remarkable destination for foreign investments.

The goal of this research is to perceive possibilities of improvement and expanding of foreign trade exchange of agricultural products of Serbia in Republic of Croatia.

Method of scientific work and data source: In this work there is going to be used standard statistical and mathematical methods. Also, there is going to be used analysis of accepted data contents and results of previous researches. As data resources there are going to be used Foreign Trade Official Statistics, Ministry of Agriculture articles, Chamber of commerce articles and other relevant sources. Period from 2004 to 2008 is enclosed with this research.

Key words: *CEFTA, food, Serbia, trade, competition*

5 This paper is a part of research within the project 149007 financed by the Ministry of science and environmental protection of Republic of Serbia under title „Multifunctional agriculture and rural development in the function of Republic of Serbia introduction into European Union“.

6 Mr Boris Kuzman, Plan and analysis director, Depal Ljubljana, 21000 Novi Sad, Jovana Cvijića 50, phone: +381 (063)590129, e-mail:kuzmanboris@yahoo.com